

dr hab. prof. UAM Beata Jachimczak
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym dr Beaty Gumienny

Sylwetka: droga zawodowa i naukowa

Doktor Beata Gumienny w roku 2002 uzyskała tytuł magistra pedagogiki, specjalność: pedagogika opiekuńczo-wychowawcza na Uniwersytecie Rzeszowskim podejmując problematykę *Funkcjonowania społecznego wychowanków domu dziecka w klasie szkolnej*. Tytuł doktora nauk społecznych w zakresie pedagogiki uzyskała w 2008 roku w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach na Wydziale Pedagogiki i Psychologii na podstawie rozprawy: *Kompetencje społeczne niepełnosprawnych intelektualnie wychowanków domów dziecka. Analiza pedagogiczna* napisanej pod kierunkiem prof. Adama Stankowskiego.

Dr Beata Gumienny od 2002 roku zatrudniona jest w Uniwersytecie Rzeszowskim, początkowo na umowę zlecenie, następnie na stanowisku asystenta w Katedrze Pedagogiki Opiekuńczej a od 2008 roku jako adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej do chwili obecnej.

Kariera naukowa Pani dr Beaty Gumienny związana jest od wielu lat z pedagogiką specjalną. Zainteresowanie tą problematyką badawczą wiąże się z Jej doświadczeniami zawodowymi z Ośrodka Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczego w Przemyślu. Habilitantka w praktyce (jako dyrektorka Ośrodka od 2010 roku) miała możliwość poznania problemów osób z niepełnosprawnością intelektualną i zdiagnozowania potrzeb tego środowiska w zakresie wsparcia i rehabilitacji. I jak widać w załączonym do oceny dorobku ta właśnie aktywność w sposób znaczący wpłynęła na Jej obszary badawcze. Można je podzielić na trzy główne watki:

1. Analiza sytuacji uczniów ze specjalnymi potrzebami (szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną) w środowisku edukacyjnym i rodzinnym, rozpatrywana w kontekście teorii krytycznej z uwzględnieniem fenomenu oporu.
2. Analiza sytuacji dorosłych i starszych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną oraz ich rodzin.

3. Analiza sytuacji dzieci i młodzieży przebywających w instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej, w tym dzieci z niepełnosprawnością intelektualną (i innymi specjalnymi potrzebami).

W kontekście danych zawartych w autoreferacie przedstawiających dorobek naukowy dr Beaty Gumienny zastanawia wybór i dołączenie do oceny tylko ośmiu pozycji spośród 62 opublikowanych po doktoracie. Jak wskazuje Habilitantka Jej dorobek naukowo-badawczy składa się z 67 opublikowanych prac (na podstawie analizy bibliometrycznej Biblioteki Uniwersytetu Rzeszowskiego na dzień: 19.10.2023r.), w tym:

- pięć monografii - (po doktoracie 4, w tym jedna pod redakcją)
- dwadzieścia dwa artykuły w czasopismach - (18 artykułów po doktoracie)
- czterdzieści rozdziałów w recenzowanych monografiach - (w tym 6 rozdziałów o zasięgu międzynarodowym) (Autoreferat, s. 35).

Oczywiście Pani Doktor miała prawo dokonać autorskiego doboru publikacji przedstawionych do oceny ale biorąc pod uwagę zbieżność tematyczną czterech publikacji (trzech artykułów i monografii):

1. Resistance as an interdisciplinary phenomenon - inspiration for special education (2018). Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej
2. Przenoszenie uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną ze szkół specjalnych. Badania wstępne rozpatrywane w kontekście uczniowskiego oporu (2020). Człowiek - Niepełnosprawność - Społeczeństwo,
3. Upośledzanie dzieci i młodzieży z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym (od oporu do emancypacji). (2021) Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
4. Kreowanie upośledzonej tożsamości Innego w środowisku edukacyjnym (psychiatryzowanie) (2023). Kultura i Edukacja.

odnoszę wrażenie głębszego poznania jednego szerszego projektu badawczego osadzonego mocno w realiach ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych prowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. To pierwsze spostrzeżenie utrzymywało się wraz z pogłębianiem analizy prezentowanych wyników badań. I oczywiście rozumiem i akceptuję, że terenem badań często staje się środowisko praktyki zawodowej, ale dostrzegam też niebezpieczeństwo prowadzenia eksploracji naukowych podszytych własnymi, z góry przyjętymi tezami. Do tych wątpliwości odniosę się jeszcze omawiając główne osiągnięcie naukowe.

Walorem ocenianego dorobku jest niewątpliwie aktywność Habilitantki na polu dzielenia się swoimi doświadczeniami naukowymi i praktycznymi ze środowiskiem w kraju i poza nim. Swoje wyniki badań prezentowała na konferencjach w wielu ośrodkach akademickich m.in. Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Zielonogórskiego, Uniwersytetu Gdańskiego. Jednak zdecydowana większość z wykazanych udziałów czynnych związana była z macierzystym ośrodkiem akademickim jakim jest Uniwersytet rzeszowski. Poza krajem dzieliła się wiedzą i doświadczeniem z ośrodkami w Ukrainie, Hiszpani, Niemczech.

Dorobek naukowy Habilitantki oraz jej droga zawodowa od czasów doktoratu sytuuje się w pełni w obszarze pedagogiki specjalnej. Praca naukowa i dydaktyczna w całości skupiona jest na problematyce niepełnosprawności intelektualnej, a w szczególności – osób z głęboką i głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Prezentacja doświadczeń naukowych i zawodowych Habilitantki dowodzi, że dr Beata Gumienny jest pedagogiem społecznym i specjalnym zaangażowanym w swą pracę naukową, eksperckiej powiązanej z praktyką wsparcia potrzeb osób z głębokimi i sprzężonymi niepełnosprawnościami na różnych etapach ich życia ze szczególnym uwzględnieniem etapów edukacyjnego. Jej dokonania w tym obszarze wskazują na pewną systematyczność działań, na stawianie sobie kolejnych celów i ich realizowanie na drodze kariery naukowo-badawczej oraz dydaktycznej. Te działania zasługują na dostrzeżenie i uznanie pomimo niezbyt częstego uczestniczenia i realizowania projektów badawczych i wdrożeniowych. W swoim dorobku Habilitantka wykazała uczestniczenie w jednym projekcie zagranicznym - „Homesharing” realizowanym przez Fundację Fundusz Współpracy w ramach projektu „Ścieżki współpracy – wsparcie dla podmiotów wdrażających współpracę ponadnarodową” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. Celem projektu był rozwój programów usług opieki wytchnieniowej pięciu instytucji, ukierunkowany na wsparcie opiekunów osób zależnych, dzięki adaptacji i wdrożeniu zagranicznego rozwiązania homesharing (Irlandia), a także wzajemnemu uczeniu się i wymianie wiedzy między partnerami krajowymi i zagranicznymi.

Do innych wartych odnotowania projektów zaliczyć należy udział Habilitantki w zespole międzynarodowego grantu nt. *Rola odbioru sztuki w formacji osoby a etos społeczny*. Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny; Lwowski Uniwersytet Narodowy im. I. Franki we Lwowie (2014). Dwa kolejne projekty realizowane były w ramach działania kół naukowych Uniwersytetu Rzeszowskiego co dodatkowo podkreśla zaangażowanie doktor

Beaty Gumienny w przygotowywanie studentów do realizacji zadań badawczych. Były to projekty:

- „W trosce o potrzeby dziecka. pamięci Profesor Barbary Czeredreckiej (1936-2016)” (2016); rola Habilitantki: pomysłodawczyni projektu, symposium, mentorka członków 21 Międzywydziałowego Studenckiego Koła Naukowego Vita Activa, redaktorka monografii;
- „Funkcjonowanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w świetlicy szkolnej (założenia i rzeczywistość)” (2017); rola Habilitantki: pomysłodawczyni, mentorka studentów w trakcie trwania projektu i realizacji badań naukowych, mentorka studentki (ówczesnej przewodniczącej koła naukowego) - współautorki artykułu.

Zaprezentowane projekty zakończyły się publikacją artykułu lub monografii oraz prezentacją wyników na konferencjach naukowych.

Powyższe informacje ale także analiza przedstawionego dorobku (o czym poniżej) pozwalają ocenić, że Habilitantka jest cenionym pracownikiem naukowo-badawczym i dydaktycznym w swojej uczelni. Ale nie tylko tam, o czym świadczy Jej współpraca z otoczeniem społecznym i ze środowiskiem badaczy z zagranicznych ośrodków.

Ocena dorobku naukowego bez głównego osiągnięcia naukowego

Dorobek naukowy dr Beaty Gumienny, jak już wcześniej odnotowałam, liczy po doktoracie 62 publikacje, z czego do oceny przedstawionych zostało 8 prac. Analiza naukometryczna dorobku wynosi: 786 pkt. (punktacja wg MEN - 708 pkt), zaś cytowania wg Google Scholar: 37 a Indeks Hirscha: 4 (wykaz osiągnięć s. 23).

W kontekście analizy ilościowej dorobku naukowego Habilitantki wskazać można na zachowanie właściwej proporcji pomiędzy publikacjami w monografiach wieloautorskich i czasopismach naukowych z dziedziny i dyscypliny. Dodatkowo warto podkreślić publikowanie tekstów naukowych w czasopismach punktowanych z obszaru pedagogiki i pedagogiki specjalnej, między innymi: Kultura i Edukacja (100 pkt w 2023 roku), Niepełnosprawność i Rehabilitacja (70 pkt w 2022 roku), Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy (20 pkt), Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo (40 pkt).

Monografie autorskie

Habilitantka przedstawiła do oceny dwie monografie, jedna jest efektem projektu realizowanego we współpracy z innymi autorami (redakcja naukowa dr Beaty Gumienny), druga to dysertacja określona jako osiągnięcie naukowe zgodnie z art. 219 ust. 1. pkt 2a Ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce, która będzie przedmiotem osobnej oceny.

Monografia (pod redakcją naukową Habilitantki): W trosce o potrzeby dziecka. Pedagogiczne przesłania Barbary Czeredreckiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2017 jest prezentacją wyników badań i analiz uczestników sympozjum zorganizowanego w 2016 roku przez Międzywydziałowe Studenckie Koło Naukowe Vita Activa i ich opiekunki dr Beaty Gumienny. Powstała w ramach projektu finansowanego przez Rektora Uniwersytetu Rzeszowskiego. Publikacja ta podejmuje „rozważania na temat potrzeb dzieci i młodzieży, rozpatrywanych w aspekcie środowiska rodzinnego, szkolnego, instytucjonalnego, społecznego i indywidualnego. Istotne miejsce w publikacji zajmuje dziecko – uczeń – wychowanek – młody człowiek, który w ciągu swojego życia potrzebuje dorosłej osoby: rodziców – opiekuna – nauczyciela – wychowawcy” (Gumienny, 2016, s. 10). W powyższej redagowanej monografii Habilitantka umieściła również dwa własne teksty. Jeden króciutki prezentujący sylwetkę naukową Barbary Czeredreckiej – pedagoga społecznego oraz drugi stanowiący pogłębioną analizę dorobku naukowego tejże. Ten drugi tekst jest ciekawym zestawieniem „myśli” pedagogicznych Czeredreckiej i wynikających z nich przesłanek dla praktyki edukacyjnej. Jest to tekst przeglądowy, dobrze udokumentowany i wskazujący różnorodność badawczą profesorki, której poświęcona jest książka. Może on stanowić źródło ukazujące bibliografię Czeredreckiej ponieważ Habilitantką dokonała analizy prawie trzydziestu publikacji tej naukowczynie.

Mając na uwadze pewne wątpliwości związane z oceną redakcji publikacji wieloautorskich należy jednak zauważyć, że podjęcie się pracy organizacyjnej związanej z zaproszeniem do niej wielu specjalistów zajmujących się określoną problematyką jest cenną inicjatywą, której celem jest przedstawienie ich poglądów, refleksji, wyników badań w danej dziedzinie. Biorąc pod uwagę liczbę autorów/autorek, którzy przyjęli zaproszenie do monografii należy podkreślić chęć i gotowość do współpracy środowiska rzeszowskiego z dr Beatą Gumienny. W tym sensie można stwierdzić, że jest Ona naukowczynią, z którą środowisko chce współpracować, której inicjatywy są przez nie podejmowane, a propozycje współpracy uznawane są za ważne, wartościowe i godne zaangażowania. Podkreślić tu należy również, że redaktorka jest autorką koncepcji problemowej publikacji, odpowiada za jej

spójność i wartość poznawczą. Rola redaktorki wymaga również bardzo dobrej orientacji w zakresie zainteresowań środowiska i jego aktualnej działalności badawczo-naukowej.

Teksty w monografiach wieloautorских i czasopismach

Jak już wcześniej wspomniałam Habilitantka przedstawiła do oceny tylko sześć tekstów opublikowanych w czasopismach. Tematyka większości z nich koncentruje się wokół obszarów edukacji, wychowania i funkcjonowania osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Z tych publikacji wyraźnie wyłania się obszar zainteresowań badawczych doktor Beaty Gumienny, który koncentruje się na osobie z głęboką niepełnosprawnością intelektualną w kontekście ekosystemowym. Habilitantka jest zwolenniczką badań jakościowych. W większości tekstów zawarty jest krótki opis postępowania metodologicznego, który odwołuje się do prawidłowo dobranych technik badawczych m.in. wywiadów oraz wskazania na problem i pytania badawcze. Problematyka podejmowana przez Habilitantkę w pracach empirycznych jest zbieżna z obszarem zainteresowań prezentowanym w publikacjach teoretycznych Jej autorstwa. Najprawdopodobniej terenem badań w większości jest środowisko ośrodków rehabilitacyjno-educacyjno-wychowawczych (OREW), z którymi Beata Gumienny jest związana zawodowo. To oczywiście nie jest zarzut ale refleksja na temat jednostronnego środowiska badawczego co może rzutować na prezentowane wnioski i rekomendacje. Dodatkowo tak zawężona grupa i teren badań spowodował, że Autorka nie ustrzegła się powtórzeń związanych z prezentacją wyników badań, zamieszczonych we wcześniejszych tekstach. Można to również tłumaczyć dość wąskim obszarem badawczym co z jednej strony może być oceniane pozytywnie jako bardzo dogłębne zanurzenie w problematykę, z drugiej zaś jako ograniczenie perspektywy analitycznej i działanie z ograniczoną perspektywą obiektywną analizowanych zagadnień.

Jednym z przedstawionych do oceny tekstów jest artykuł *Resistance as an interdisciplinary phenomenon - inspiration for special education* opublikowany w czasopiśmie *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej* (Autorka przedstawiła tekst w języku angielskim czego nie rozumiem, biorąc pod uwagę to, że numer miał dwie wersje polską i anglojęzyczną). Nie będę jednak poświęcała uwagi zawartości tego artykułu ponieważ został on częściowo wykorzystany w publikacji stanowiącej główne osiągnięcie naukowe. Warto tu tylko odnotować, że tekst ten jest analizą teoretyczną fenomenu oporu w ujęciu pedagogicznym. Prowadzona narracja jest poprawna w kontekście wykorzystanej literatury przedmiotu oraz zinterpretowana z punktu widzenia problematyki pedagogiki specjalnej.

Kolejny tekst: Przenoszenie uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną ze szkół specjalnych. Badania wstępne rozpatrywane w kontekście uczniowskiego oporu opublikowany w czasopiśmie *Człowiek - Niepełnosprawność – Społeczeństwo* jest analizą teoretyczną zagadnienia „przenoszenia uczniów” w toku ich edukacji oraz prezentacją wyników badań jakościowych odpowiadających na pytanie: Jakie przyczyny i okoliczności towarzyszyły zjawisku przenoszenia uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną ze szkół specjalnych do ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych? (Gumienna, 2020, s. 68). Osobami badanymi tym razem byli dyrektorzy OREW-ów, którzy poddali ocenie sytuację 56 wychowanków zmieniających ścieżkę edukacyjną ze szkoły specjalnej do placówki niepublicznej OREW. Co prawda w opisie metodologicznym nie wskazano, że terenem badań są placówki niepubliczne (s.68) ale już we wnioskowaniu i podsumowaniu pojawiło się stwierdzenie, że „istnieje zjawisko przenoszenia uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną ze szkół specjalnych do niepublicznych placówek oświatowych tj. do ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych. Można więc uznać, że analiza wstępnych badań odśloniła zupełnie inną perspektywę, a mianowicie perspektywę uczniów, którzy w toku swojej edukacji doświadczyli opresji, marginalizacji, nadużycia władzy, a w konsekwencji wykluczenia” (s.73). W dalszych analizach Habilitantka przedstawia swoje przypuszczenie o zaniedbaniach szkół specjalnych w zakresie edukacji i rehabilitacji uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną nie odnosząc się do tego, że zmiana formy kształcenia na OREW związana jest z rozpoznaniem diagnostycznym głębokiej niepełnosprawności intelektualnej lub głębszej z towarzyszącą niepełnosprawnością dodatkową (niepełnosprawność sprzężona). Dostrzegam tu (i również w głównym osiągnięciu naukowym, o czym będzie dalej) pewne uproszczenie we wnioskowaniu nie uwzględniające zagadnienia adekwatnej diagnozy i projektowanej w oparciu o nią ścieżki edukacyjnej wskazującej na szkołę specjalną lub na instytucję ukierunkowaną na wspieranie osób z bardziej złożonymi zaburzeniami, u których procesy rehabilitacyjno-wychowawcze powinny dominować nad procesem dydaktycznym (choć ORW realizują także podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz podstawę programową kształcenia ogólnego¹). Warto w tym miejscu wskazać, że ośrodki rehabilitacyjno-wychowawcze (bo takie opisane są w prawie oświatowym²) nie prowadzą szkół specjalnych a wychowankowie funkcjonują w grupach

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 30 marca 2023 r. w sprawie niektórych publicznych placówek systemu oświaty, Dziennik Ustaw, poz. 651

² A OREW jest alternatywną placówką co od kilku lat poddawane jest dyskusji ukierunkowanej na ujednoczenie przepisów i uznanie, że realizowanie podstawy programowej powinno wiązać się z prowadzeniem przez te placówki szkół

wychowawczych a nie w klasach co determinuje jakość i rodzaj prowadzonych zajęć ukierunkowanych na głębokie i głębsze zaburzenia intelektualne i sprzężone. Wskazując na to zróżnicowanie pomiędzy szkołą specjalną a ośrodkiem rehabilitacyjno-wychowawczym nie podważam zasadności istnienia żadnej z tych instytucji, wskazuje natomiast na ich odmienny sposób pracy i ofertę skierowaną do różnych odbiorców.

Kolejnym tekstem podejmującym podobną problematykę jest artykuł: Kreowanie upośledzonej tożsamości Innego w środowisku edukacyjnym (psychiatryzowanie) opublikowany w czasopiśmie *Kultura i Edukacja*. Pojęcie psychiatryzowania zostało przez Habilitantkę opisane już w publikacji z 2021 roku a tu pogłębione w badaniach matek uczniów szkół specjalnych. Także ten proces badawczy został umiejscowiony w paradygmacie konstruktywistyczno-interpretatywnym. Badaniami objęto jedenaście matek uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębszym i ze spektrum autyzmu. Tym razem wnioskowanie zostało ukierunkowane na zaniedbania szkół specjalnych w zakresie oceny funkcjonalnej nieuwzględniającej specyfiki komunikacji werbalnej i poza werbalnej. Trudno dyskutować z zaprezentowanymi wypowiedziami badanych matek ale warto zwrócić uwagę na nieuprawnione uogólnienia zawarte w zdaniach: „Kreowanie upośledzonej tożsamości uczniów z głębszą sprzężoną z autyzmem NI należy do zjawisk wpisanych w system praktyk edukacyjnych. Ów system wzmacniany jest przez dyskurs szkolny, który polega m.in. na przekazywaniu rodzicom informacji o zachowaniu i funkcjonowaniu ucznia w sposób psychiatryczny” (s.82). Oczywiście założenie podmiotowości każdego człowieka, sposobu opisu jego funkcjonowania powinien mieć wymiar biopsychospołeczny a nie medakalizujący ale z powodu braku prezentacji studiów przypadku kilkunastu uczniów będących przedmiotem analiz trudno o jednoznaczną ocenę zachowań pedagogów ze szkół specjalnych. Natomiast niepodważalną wartością podejmowanej przez Habilitantkę problematyki jest zwrócenie uwagi na pojawiające się (nawet w wymiarze jednostkowym) nieprawidłowości w nadinterpretowaniu zaburzeń o charakterze psychicznym osób ze sprzężoną niepełnosprawnością.

Kolejne dwa teksty dotyczą dorosłości i starości osób z niepełnosprawnością intelektualną i są poprawnie przygotowane w paradygmacie jakościowym. W artykule: Funkcjonowanie dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną - poglądy rodziców, Habilitantka wskazuje na analizę jakościowo-ilościową to jednak poza wskazaniem liczbowym dla danych wypowiedzi nie dostrzegam tego w opisie badań. Analizując teksty przedstawione do oceny stwierdzam, że dr Beata Gumienny jest badaczka jakościową i to jest Jej mocniejsza strona.

Pomimo moich powyższych dyskusji z wnioskami prezentowanymi w przyjętym modelu badawczym chciałabym podkreślić, że analiza materiału badawczego (autorstwa dr Beaty Gumienny) spełnia podstawowe standardy stawiane badaniom jakościowym.

Pomimo sformułowanych powyżej uwag, publikacje uznać należy, za wartościowe, głównie z uwagi na rangę podejmowanych problemów, które nie często pojawiają się w badaniach pedagogów specjalnych. Należy podkreślić, że Autorka potrafi skierować swoje zainteresowania badawcze w stronę tych zagadnień, które w ostatnich latach są szczególnie istotne dla pedagogiki specjalnej w jej humanistycznym wymiarze, ten kierunek wyboru kolejnych istotnych obszarów widoczny jest w całym dorobku naukowo-badawczym Habilitantki.

Ta część dorobku, która została przedłożona do oceny daje podstawę do stwierdzenia, że zainteresowania naukowe dr Beaty Gumienny są sprecyzowane i usytuowane w obszarze pedagogiki specjalnej skupionej w szczególności wokół zagadnień osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim i głębszym. Minusem omawianego w tej części dorobku Habilitantki są powtórzenia, prezentacja zagadnień w oparciu o ograniczony teren badawczy i źródła literaturowe, co wpływa niekorzystnie na ich oryginalności.

Ocena głównego osiągnięcia naukowego dr Beaty Gumienny

Upośledzanie dzieci i młodzieży z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym (od oporu do emancypacji), Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2021, ss. 324, recenzent wydawniczy: dr hab. Beata Cytowska, prof. UWr

Przedstawiona do oceny dysertacja mieści się w problematyce badawczej pedagogiki specjalnej. Podejmowany w niej problem upośledzania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną został zaprezentowany w ujęciu społeczno-kulturowym na kontinuum od oporu do emancypacji. Autorka głównym pojęciem ustanowiła upośledzanie rozumiane jako „działanie, które stawia osobę niepełnosprawną w gorszej i niesprawiedliwej sytuacji, to utrudnianie, ograniczanie, uniemożliwienie spełniania zadań i ról życiowych adekwatnych np. do wieku i płci w danych warunkach społeczno-kulturowych” (s. 12). Dysertacja ta składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów oraz zakończenia. Struktura pracy jest czytelna, logicznie uporządkowana, spójna. Widoczne jest to, że Habilitantka zmierza się z problematyką dobrze jej znaną. W pierwszych dwóch rozdziałach Habilitantka zbudowała teoretyczny kontekst dla podejmowanych empirycznych eksploracji. Dokonała w nim charakterystyki kluczowego dla podjętego problemu badawczego pojęcia „oporu”, pokazując

sposoby jego rozumienia. Ponadto skonfrontowała to zagadnienie z pojęciami ugruntowanymi w teorii pedagogicznej, socjologicznej i psychologicznej. Wykorzystała adekwatne teorie dobrze opisane w literaturze tematu co stanowi punkt wyjścia do podejmowanych badań empirycznych. Wartościowym elementem analiz jest odniesienie do oporu jako wątku zaniedbanego w pedagogice specjalnej (podrozdziały 1.3 i 1.4, s.52-64). Analiza teoretyczna zagadnienia oporu jest przez Habilitantkę dobrze osadzona w oparciu o adekwatną literaturę polską i obcą. W kolejnym rozdziale Autorka podejmuje rozważania dotyczące edukacji osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Wprowadza czytelnika w dyskusję o kształceniu specjalnym, integracyjnym i włączającym pokazując je z perspektywy zmian na przestrzeni kilkudziesięciu lat a także niebezpieczeństw związanych z tak zwaną edukacją pozorowaną w przestrzeniach szkół niezależnie od opisującego je przymiotnika. W kontekście podjętych badań empirycznych zabrakło tu analiz dotyczących wspierania rodziców w wyborze ścieżki edukacyjnej dla tej szczególnej grupy dzieci i uczniów z głębszą niepełnosprawnością. W jednym niewielkim akapicie na stronie 109 Autorka wspomina w kilku zdaniach o uwarunkowaniach tych wyborów konkludując, że i tak „wstępna wiedza rodziców na temat szkoły często jest weryfikowana w toku samego procesu nauczania i wychowania, a wszelkie przejawy niesprostania tym oczekiwaniom wiążą się z późniejszym przenoszeniem uczniów do innej placówki”. Mając na uwadze ten ważny argument dotyczący wyboru pierwszej placówki edukacyjnej dla dziecka należało temu zagadnieniu poświęcić więcej uwagi żeby ustrzec się nadmiernego uogólniania o „upośledzaniu” ucznia przez placówkę edukacyjną. Tym bardziej, że dostępne są badania dotyczące powodzenia szkolnego wskazujące na proces synergii „właściwości” dziecka i placówki edukacyjnej (np. Brzezińska i inni, 2014). Pominięcie tego aspektu w kontekście umiejscowienia terenu badań w placówce dedykowanej tylko grupie uczniów z głęboką i głębszą sprzężoną niepełnosprawnością (jaką jest OREW) wydaje się mieć charakter ukrytej tezy o wyższości tej formy instytucjonalnej nad innymi dostępnymi w polskim prawie oświatowym.

Dalszą część pracy stanowi prezentacja założeń metodologicznych badań własnych. Dr Beata Gumienny szczegółowo omawia założenia badawcze oraz organizację badań jasno określając usytuowanie ich w badaniach jakościowych. Autorka zdecydowała się na wybór paradygmatu konstruktywistyczno-interpretacyjnego opartego na teorii krytyczno-emancypacyjnej. Wybór tej strategii badawczej jest prawidłowy z punktu widzenia analizowanej problematyki. Chociaż pojawiające się już w rozdziale metodologicznym stwierdzenie: „w takim ujęciu przedstawia się sytuacja dzieci i młodzieży z głębszą NI, którzy

rozpoczynając kształcenie w edukacji inkluzyjnej lub integracyjnej rzadko kończą wszystkie etapy kształcenia w tych placówkach, bowiem pseudoedukacja, procedury selekcji szkolnych, ukryte programy czy zakorzeniona w umysłach pedagogów medykalizacja spychają tę grupę na margines podporządkowanych, pozbawionych praw i głosu, a w konsekwencji pozbawionych macierzystej (pierwszej z wyboru rodziców) formy kształcenia” (s.114) pozwala na pojawienie się wątpliwości na jakich przed założeniach badawczych została oparta analiza danych.

Habilitantka w sposób wyczerpujący scharakteryzowała wybraną strategię badawczą wskazując na jej adekwatność w poszukiwaniu odpowiedzi na uogólnione problemy badawcze, które stanowiły tylko wprowadzenie do podjęcia badań jakościowych opartych na metodologii teorii ugruntowanej (s. 117):

- Co się działo w środowisku edukacji integracyjnej, inkluzyjnej czy specjalnej, zanim dzieci/uczniowie z głębszą NI zostali przeniesieni do innej placówki? Jak to się zaczęło? Jak to się działo? Jakie występowały problemy?
- Jakie interakcje dominowały między pedagogami (i innymi pracownikami) a osobami z głębszą NI?
- Jakie interakcje dominowały między pracownikami placówek edukacyjnych a rodzicami?
- Jakie zachowania prezentowali uczniowie z głębszą NI i jakie wynikały z tego konsekwencje? Czego doświadczali?
- Jakie rozwiązania podejmowali pedagodzy (pracownicy placówek)? A jakie działania podejmowali rodzice?
- Jak zachowywały się osoby z głębszą NI po zmianie placówki? Czy coś się zmieniło?

Sformułowane pytania oceniam pozytywnie i dostrzegam w nich otwarcie na narracje badanych rodziców. Badania Habilitantka objęła 21 rodziców dziewiętnastu uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną ze sprzężeniem. Jak wskazała w lakonicznym opisie próby i terenu badań: „badania przeprowadziłam z rodzicami, których dzieci uczęszczały do placówek publicznych, a obecnie uczęszczają do placówek niepublicznych prowadzonych przez PSONI” (s.130). Nie uzasadniła jednak dlaczego zdecydowała się na wybór rodziców i uczniów pozostających w oddziaływaniach OREW prowadzonego lub prowadzonych (bo to też pominięto) przez Stowarzyszenie. Ponieważ ta informacja w moim doczuciu jest istotnym punktem odniesienia dla prowadzonych analiz to warto było zaznaczyć ten fakt także w tytule

monografii rozszerzając go o wskazanie perspektywy tej grupy rodziców: Upośledzanie dzieci i młodzieży z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym (od oporu do emancypacji) z perspektywy rodziców podopiecznych niepublicznych OREW-ów.

Kolejne dwa rozdziały to analiza zebranego materiału badawczego. Jak wskazuje Habilitantka „posługuję się kluczem identyfikującym badany proces w inkluzji i integracji określając tę formę kształcenia, jako *doświadczenie wczesnej edukacji* w inkluzji i integracji (wychowanie przedszkolne i pierwszy etap edukacji tj. klasy I-III) – dotyczy siedmiorga dzieci. Natomiast proces centralny zidentyfikowany w szkole specjalnej określam jako *doświadczenie specjalnej edukacji* – dotyczy dwanaściorga osób: siedem osób to uczniowie klas od IV do VI, a pięć osób to uczniowie ówczesnego gimnazjum” (s.130). Ten zabieg podziału na dwa odrębne obszary analizy oceniam pozytywnie. Także sposób prowadzenia narracji przez Habilitantkę jest interesujący jeśli pominie się dość nachalne podążanie w kierunku uznania wyższości jakości edukacji w placówkach, z których pochodzą badani rodzice. W rozdziale 4.6 Odblokowanie Innego (s.192-197) pisze: „rodzicielskie przypuszczenia o słuszności własnych decyzji, dotyczących zmiany placówki edukacyjnej zweryfikowały się w dość krótkim czasie pobytu dzieci w ośrodkach rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych prowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną” przytaczając swoiste „laurki” dla tej instytucji. I znów nie podważam autentyczności słów ani pozytywnego odbioru przez rodziców nowego środowiska edukacyjnego ale dostrzegam niedostateczną refleksję dotyczącą wcześniejszych niedostatków związanych z wyborem pierwszej (zwanej przez Autorkę macierzystą) placówki. Wybór przez rodziców placówki jaką jest OREW (przypominam swoje wcześniejsze rozważania dotyczące odmiennej koncepcji edukacyjnej) sugeruje, że ich dzieci wymagały najprawdopodobniej bardziej specjalistycznego wsparcia ukierunkowanego na działania rehabilitacyjno-wychowawcze i ta potrzeba została zbyt późno rozpoznana. Dodatkowo rodzi się pytanie jak obecna perspektywa (placówki - „to jest idealne po prostu”, IHM, s.192) rzutowała na ocenę działań wcześniejszych instytucji, w której dziecko/uczeń przebywał. Bardzo prawdopodobne jest to, że nie spełniały one oczekiwań rodziców i nie zaspokajały odpowiednio potrzeb osób z głębszą niepełnosprawnością ale jak już wskazywałam wcześniej należy to rozpatrywać z punktu widzenia swoistej ‘współgry’ (za Brzezińską) właściwości placówki i dziecka oraz jego rodziny. Tego punktu widzenia zabrakło mi w refleksjach Habilitantki. Jednak pomimo tych uwag należy podkreślić, że zebrane informacje zostały bardzo umiejętnie pogrupowane, a refleksyjne tytuły podrozdziałów części empirycznej świadczą o zaangażowaniu badawczym i dobrym opanowaniu warsztatu

metodologicznego. Prezentowane w rozprawie treści mają zarówno wartość poznawczą jak i praktyczną. To co jest walorem zaprezentowanych badań to wskazanie na konieczność istnienia alternatywnych form edukacji dla dzieci i uczniów z głęboką i głębszą niepełnosprawnością intelektualną oraz na zespołowe (interdyscyplinarne) doradztwo dla rodziców dotyczące wyboru ścieżki edukacyjnej. Ważne jest także uwrażliwianie placówek edukacyjnych na niebezpieczeństwo „upośledzania” osób z głębokimi niepełnosprawnościami i wzmocnienie mechanizmów przeciwdziałających takim zachowaniom. Pomimo zawartych powyżej uwag pracę habilitacyjną oceniam pozytywnie, uznaję ją za dość ważną w obszarze pedagogiki specjalnej co potwierdziła również Kapituła Konkursu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego przyznając jej wyróżnienie w roku 2021:

Konkluzje końcowe

Formułując wniosek końcowy dotyczący omawianego dorobku naukowego, który stanowią artykuły i monografie Habilitantki należy podkreślić, że spełniają one kryteria prac naukowych (pomimo wskazanych wątpliwości). Podsumowując należy podkreślić, że walorem recenzowanego dorobku jest poznawcza, społeczna oraz praktyczna ważność podejmowanej przez Habilitantkę problematyki. Reasumując dr Beata Gumienny w swojej działalności naukowo-badawczej podejmuje ważną i aktualną problematykę (poszerzającą wiedzę z zakresu pedagogiki specjalnej) ukierunkowaną na grupę osób najbardziej narażoną na nieprawidłowości w zakresie diagnozowania, projektowania oraz wspierania rozwoju i edukacji jaką są dzieci i młodzież z niepełnosprawnością głęboką i głębszą ze sprzężeniem.

W końcowym wniosku z stwierdzam, że zarówno dorobek naukowy (i pozostały), jak i główne dzieło dr Beaty Gumienny odpowiadają w stopniu dostatecznym warunkom określonym w Ustawie, a zatem stanowią podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego w zakresie pedagogiki, specjalność pedagogika specjalna. Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie Habilitantki do dalszych etapów postępowania w przewodzie habilitacyjnym.

z poważaniem

Beata Gumienny